

תפילות לגשם - במקרא

בראשית רבה פרשה יג – ואדם אין

"כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ" - מזכיר שם מלא על עולם מלא. א"ר חלפאי: כשם שהוא מזכיר שם מלא על עולם מלא, כך הוא מזכיר שם מלא בירידת גשמים.¹ אמר ר' שמעון בר יוחאי: שלושה דברים שקולים זה בזה, ואלו הם: ארץ, אדם ומטר ... שאם אין ארץ אין מטר ואם אין מטר אין ארץ ואם אין שניהם אין אדם ... "ואדם אין לעבוד את האדמה" - ואדם אין להעביד את הבריות להקב"ה, כאלהיו וכחוני המעגל.²

בראשית פרקים ז-ח - המבול

וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נֹחַ וְאֶת כָּל הַחַיָּה וְאֶת כָּל הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֹר אֱלֹהִים רוּחַ עַל הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם.³

בראשית יב, כו, מב – האם התפללו האבות לגשם?

וַיְהִי רָעַב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצִּרְיָמָה לְגֹר שָׁם כִּי כָבֵד הָרָעַב בְּאָרֶץ: (בראשית יב י)
וַיְהִי רָעַב בְּאָרֶץ מִלְכָּד הָרָעַב הָרָאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בְיָמֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל אַבְיִמֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה: (בראשית כו א).

וַיֵּרָא יַעֲקֹב כִּי יֵשׁ שָׁבֵר בְּמִצְרַיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו ... רְדוּ שָׁמָּה וְשִׁבְרוּ לָנוּ מִשָּׁם וְנַחֲיָה וְלֹא נָמוּת: (שם מב א-ב).⁴

פרשה שנייה של קריאת שמע והפסוקים הקודמים לה - דברים יא י-כא

כִּי הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה בָּא שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא כָאָרֶץ מִצְרַיִם הוּא אֲשֶׁר יֵצְאָתָם מִשָּׁם אֲשֶׁר תִּזְרַע אֶת זֶרְעֶךָ וְהִשְׁקִיתָ בְּרִגְלֶךָ כִּגְן הַיָּרֵק: וְהָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּם עֹבְרִים שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ אָרֶץ הָרִים וּבִקְעֹת לְמִטֵּר הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתָּה מֵיָם: אָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דִּרְשׁ אֶתָּה תָּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מִרְשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית שָׁנָה:⁵

¹ בבריאת העולם מוזכר שם מלא: ה' אלהים - שם הויה ושם אדנות, ככתוב בראש פרק ב: "ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים". כך גם בעת שיוורד המטר: "כי לא המטיר ה' אלהים על הארץ". אנוגיה זו אומרת דרשני. כבר הארכנו לדון בגדולת ירידת גשמים בדברינו [גדולה ירידת גשמים](#) ביום בו שואלים טל ומטר (ז' בחשון). וכאן נשאל: אם ירידת גשמים כמוה בבריאת העולם והיא חלק ממנה, מדוע באמת לא המטיר ה' אלהים מטר מיד לאחר בריאת העולם?

² תשובת המקרא היא פשוטה: "ואדם אין לעבוד את האדמה" - אין מי שיעבד את האדמה ולפיכך אין צורך בגשם - מה שקצת קשה שהרי העולם כבר מלא בעצים וצמחייה שנבראו ביום השלישי וגם הם צריכים לגשם). אבל המדרש דורש: אין בני אדם שיתפללו על הגשם. שלושה דברים שקולים ושלושים זה בזה, אומר ר' שמעון בר יוחאי: ארץ, אדם ומטר. הארץ משתוקקת למטר וזה מצדו משתוקק לתפילת האדם. אם אין ארץ ומטר אין אדם. ואם אין אדם שיתפלל, אין מטר להמטיר על הארץ. ראו גם בראשית רבה יג ט: "מפני ד' דברים חזר בו הקב"ה שלא תהא הארץ שותה אלא מלמעלה ... שיהיו הכל תולין עיניהם כלפי מעלה, זהו שכתוב: (איוב ה) לשום שפלים למרום" (בפרט בארץ ישראל! פי שנראה עוד להלן). ואנו נתחקה הפעם אחרי תפילות גשם במקרא וכבר זכינו גם להשלים את הדף [תפילות גשם במדרש](#).

³ האם המבול יכול להיחשב למקור הראשון במקרא לתפילות לגשם? מסיפור [חוני המעגל](#) ("התחילו לירד בזעף ... אמר לפניו: לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון ברכה ונדבה") ומתפילתו של כהן הגדול ביום הכיפורים ("ועל אנשי השרון היה אומר: יהי רצון מלפניך ... שלא יעשו בתייהם קבריהם"), אנו למדים שריבוי גשם אינו טוב; וכשם שמתפללים על הגשם שירד, כך מתפללים על רוב גשם שלא יקלקל. אם כך, אז אולי המתפלל הראשון על הגשם, במקרא, הוא נח. ראו מדרש תנחומא פרשת נח סימן יא: "כשהיה נח בתיבה היה מתפלל תמיד: הוציאה ממִסְגָּר נִפְשִׁי (תהלים קמב ח), שנאמר: על זאת יתפלל כל חֲסִיד אֱלֹהִים לַעֲת מִצָּא רֶק לְשֹׁטֵף מֵיָם רַבִּים אֲלֵיוֹ לֹא יָגִיעוּ (תהלים לב ו)". אך במחשבה שנייה, נראה שהמבול הוא מאורע חריג ואיננו שייך לתפילות לגשמים ובאמת, להלכה בימינו, אפשר שאין מתפללים על ריבוי גשמים. ראו משנה תענית פרק ג משנה ח: "על כל צרה שלא תבוא על הצבור מתריעין עליהן חוץ מרוב גשמים". ובגמרא תענית כג א: "אמרו לו: רבי, כשם שהתפללת שירדו, כך התפלל וילכו להם. אמר להם: כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה". אך לעומת זאת ראו שם: "שאלו את רבי אליעזר: עד היכן גשמים יורדין ויתפללו שלא ירדו? - אמר להם: כדי שיעמוד אדם בקרן אפל, וישכשך רגליו במים". ועד כאן מבול דברינו בעניין זה. ולהלכה, ראו רמב"ם הלכות תעניות פרק ב הלכה טו: "הרי שרבו עליהן גשמים עד שיצרו להן הרי אלו מתפללין עליהן".

⁴ כל אחד משלושת האבות התנסה ברעב ולא מצאנו שהאבות מתפללים על גשם (מצינו שהאבות מתפללים על דברים אחרים כגון: אברהם על סדום, יצחק על עקרות רבקה, יעקב לפני המפגש עם עשו ועוד). אבל מצאנו שהם נוקטים בפעולות מעשיות: אברהם מהגר למצרים עד יעבור זעם, יצחק אינו עוזב את הארץ בשעת עצירת גשמים, במצוות ה' אליו: גור בארץ הזאת, והוא מהגר בתוך ארץ ישראל לאזור פלשתים, חבל גרר. שם הוא חופר בארות, מוצא מים, גם בשנות בצורת, והופך לחקלאי מצליח. משמע, אפשר להתקיים בארץ גם בשנות בצורת (שכידוע מתרחשות בחבל ארץ זה במחזוריות מסוימת). ראו דברינו [יצחק אבינו](#) בפרשת תולדות. יעקב שולח את בניו להביא שבר ממצרים בשנות הרעב ולא שמענו שהתפלל לגשם. ראו זאת עוד מצאנו, שהמדרש משבח את אברהם על שלא קרא תיגר ולא הקפיד: "ויהי רעב בארץ וירד אברהם מצרימה לגור, כתיב (תהלים לג) הנה עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו ... מה כתיב באברהם? ואברהם ואגדלה שמך. כיון שיצא, קפץ עליו רעבון ולא הקפיד ולא קרא תגר אלא ויהי רעב בארץ" (בראשית רבה מ א-ב). אברהם עומד בניסיון ולא קורא תיגר, אבל גם לא מתפלל. מדוע? ואם כן התפלל וניסה להעביר את רוע גזירת עצירת גשמים בארץ שהובטחה לו, מדוע המקרא לא מספר לנו זאת?

⁵ פרשה שנייה של קריאת שמע שגורה בפינו, פעמיים בכל יום, מה עוד שאנחנו מחברים אותה עם הפרשה הראשונה, כאילו כך הרצף בתורה. בכך, אנו מאבדים אולי את ההקשר החשוב של הציפייה למטר. כדאי מאוד לקרוא במקור פסוקים מקדימים אלה ולחוש את

וְהָיָה אִם שָׁמַע תְּשָׁמְעוּ אֶל מִצְוֹתַי ... וְנָתַתִּי מִטֶּר אֲרָצְכֶם בְּעֵתוֹ יוֹרֶה וּמִלְקוֹשׁ ... הַשְּׁמָרוּ לָכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם וְסָרְתֶם וַעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אֲחֵרִים ... וְחָרָה אַף ה' בְּכֶם וַעֲצַר אֶת הַשְּׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר : (דברים יא, יג-יז).⁶

תפילת שמואל – שמואל א פרק יב

הָלוֹא קָצִיר חֲסִים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל ה' וַיִּתֵּן קִלּוֹת וּמָטָר וַיִּדְעוּ וַיֵּרְאוּ כִּי רָעַתְכֶם רַבָּה אֲשֶׁר עָשִׂיתֶם בְּעֵינֵי ה' לְשָׂאוֹל לָכֶם מֶלֶךְ ... וַיֹּאמְרוּ כָל הָעָם אֶל שְׁמוּאֵל הֲתִפְלֵל בְּעַד עֶבֶדֶיךָ אֶל ה' אֱלֹהֶיךָ וְלֹא נָמוּת כִּי יִסְפְּנוּ עַל כָּל חַטָּאתֵינוּ רָעָה לְשָׂאוֹל לָנוּ מֶלֶךְ :⁷

תפילת שלמה - מלכים א פרק ח

בְּהַעֲצֹר שְׁמַיִם וְלֹא יִהְיֶה מָטָר כִּי יִחְטְאוּ לָךְ וְהִתְפַּלְלוּ אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה וְהוֹדוּ אֶת שְׁמֶךָ וּמִחֲטָאתָם יִשׁוּבוּן כִּי תַעֲנֶם :⁸

תפילת אליהו - מלכים א פרק יח⁹

וַיְהִי בַעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ אֶלְיָהוּ הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר ... עֲנֵנִי ה' עֲנֵנִי¹⁰ ... וַתִּפֹּל אֵשׁ ה' וַתֹּאכַל אֶת הָעֵלֶה וְאֶת הָעֵצִים ... וְאֶת הַמַּיִם אֲשֶׁר בַּתְּעֵלָה לַחֲכָה : וַיָּרָא כָל הָעָם וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ ה' הוּא הָאֱלֹהִים ה' הוּא הָאֱלֹהִים :

המעבר הטבעי מהם אל הפסוקים: "והיה אם שמוע תשמעו וכו'" שהבאנו בצמוד. (יש אמנם הפסק של "סתומה" בין שתי הפרשיות, אך רצף המשך הקריאה ביניהן הוא פשוט וברור). זו טבעה של הארץ. ארץ שהקב"ה תמיד מביט בה ודורש אותה. ולכן, אם תשמעו, תהיה דרישה והבטה זו לטובה. כפסוק הנפלא בברכה של פרשת כי תבא: "יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברךך את כל מעשה ידך". אך אם חר"ח לא תשמעו, תהיה הדרישה וההבטה לרעה. ראו דברינו [ארץ למטר השמים תשתה מים](#) בפרשת עקב.

⁶ וכן הוא בברכה ובתוכחה שבפרשת בחוקותי: "ושברתי את גאון עזכם ונתתי את שמיכם כפרזל ואת ארצכם כנחשה"; ובמקומות נוספים. לכאורה כאן אין תפילה, רק מעשים. אם תלכו בחוקותי ואם תשמרו את מצוות התורה יהיה גשם ואם לאו – לא יהיה גשם. לא בתפילה תלוי הדבר, אלא במצוות ומעשים טובים: בין אדם למקום ובין אדם לחבירו. וכבר הרחיבו על כך חכמים [בתפילות לגשם במדרש](#) – הדף אשר משלים דף זה. ראו שם למשל תפילות של פנטקקה מקיז הדם, המדרש בויקרא רבה לד יד על ר' תנחומא ואותו האיש שנותן מעות לגרושתו, ועוד.

⁷ האם אפשר לכלול את תפילת שמואל זו כחלק מתפילות על הגשם? לכאורה לא. כאן זה עניין אחר לגמרי. הנושא הנדון כאן הוא המלוכה והגשם המורד באמצע הקיץ משמש אות וסימן אזהרה (והבעת מורת רוחו של שמואל מבקשת העם למלך). אבל אפשר מהדברים מורכבים קצת יותר. ראו דברים רבה פרשה י' סימן ב: "ברא הקב"ה את החורף שיהא חורף ואת הקיץ שיהא קיץ. בא אליהו ועשה את החורף קיץ, שכן כתוב: חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי; בא שמואל ועשה את הקיץ חורף, שכן כתוב: הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר". עצירת הגשם בחורף, כמוה כירידתו באמצע הקיץ, שתיהן הן שינוי בסדרי הטבע (אשר נגרם כתוצאה משינוי בסדרי החיים, התורה והמצוות). מבחינה זו תפילה לירידת גשמים בחורף כמוה כתפילה להפסקתם בקיץ. מה גם שכפי שראינו לעיל (הערה 3), במקרים רבים התפללו גם בחורף על ריבוי גשמים. אבל בסופו של דבר התפלל אליהו על הגשם שיבוא (ראו להלן), אזי גם שמואל מתפלל על הגשם שישתלק, למרות שהוא זה שגרם לו שיבוא (כשם שאלהו גרם לו שיעצר). אז אפשר שיש לכלול בתפילות לגשם מקרא גם את תפילתו של שמואל. אנו גם יודעים שתקופת ספירת העומר הוא עונה חקלאית מסוכנת בה מתפללים מצד אחד על שרב וגם על גשמי קיץ מאוחרים שלא יפגעו בתבואות. ראו ויקרא רבה כח ב ודברינו [בין פסח לעצרת, בין צינה לשרב עם תום הגשמים ותחילת השרבים](#) בפרשת אחרי מות.

⁸ רש"י מקשר את דברי שלמה אלה לדברי משה בתורה: "בהיעצר השמים - כדכתיב ועצר את השמים ולא יהיה מטר" (רש"י זה נמצא במקבילה בדברי הימים ב ו כו). אך כפי שהראינו, משה בתורה אינו מציע את התפילה כמענה לעצירת גשמים. הסיטואציה בתורה היא דיכטומית: תנהגו כשורה – ירד גשם, לא תנהגו כשורה – לא ירד גשם. מה שקובע הוא רק קיום התורה, מצוות ומעשים טובים. ראו גם פירוש רד"ק: "בהעצר שמים - כי תורם הדרך הטובה שתודיעם על איזה עון נעצר השמים ותורם הדרך הטובה ונתת מטר". באופן דומה פירש רלב"ג שם. היעדר הגשם צריך לגרום לעם לחזור ולקיים "אם שמוע תשמעו אל מצוותי". אבל בהמשך הפסוק כתוב בפירוש עניין התפילה: "והתפללו אל המקום הזה". אפשר כמובן לומר שדברי שלמה אינם סותרים את דברי משה: מתוך שתתפללו, תכירו במעשיכם הרעים, תרבו במעשים טובים ותשובו אל ה'. אבל בכל מקרה, יש כאן חידוש ותוספת של שלמה לדברי התורה כאשר הוא מדגיש את עניין התפילה. זאת, כחלק מתפילתו הגדולה של שלמה בעת חנוכת בית המקדש. אגב, פסוק זה מוזכר גם בהשגות רמב"ן למצווה החמישית בספר המצוות לרמב"ם, במחלוקת הידועה ביניהם האם תפילה היא מצווה מהתורה (שיטת הרמב"ם) או מדרבנן (שיטת רמב"ן). ואלה דבריו של רמב"ן בהשגותיו: "אלא ודאי כל עניין התפילה אינו חובה כלל אבל הוא מידות חסד הבורא יתברך עלינו ששומע ועונה בכל קראינו אליו ... ומה שדרשו בספרי (עקב) ולעבדו זה התלמוד ד"א זו תפילה, אסמכתא היא ... והיא מצוה על כל צרה וצרה שתבוא על הצבור לצעוק לפניו בתפלה ובתורעה והוא הענין שבאר שלמה ע"ה כמו שכתוב (מלכים א ח, דברי הימים ב ו) בהיעצר השמים ולא יהיה מטר וכו' ". ראו דבריו שם במלואם. אם כך, אפשר שלשלמה שמורה זכות הראשונים לתפילה על הגשם, לפחות במובן הפשוט שאנחנו משתמשים בו: תפילה שירד גשם.

⁹ ראו פרק יז לפנינו שאלהו הוא שעוצר את המטר: "ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד אל אחאב חי ה' אלי ישראל אשר עמדת לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דבריך". זאת, עפ"י המדרש (סנהדרין ק"ג ע"א) בעקבות פרשת חילאל בית האלי (מלכים א סוף פרק טז) אשר שָׁכַל את שני בניו בעת שבה את יריחו בניגוד להשבעתו של יהושע (יהושע ו כו) ובאו אליהו ואחאב לנחמם. אחאב מתגרה שם באליהו ולועג לטענתו שבניו של חילאל מתו משום שעבר על ציווי של יהושע. בעקבות התגרות זו גזר אליהו, על דעת עצמו, בצורת על הארץ. ראו דברינו [אליהו בהר הכרמל – הסיפור שלפני](#), בפרשת כי תשא.

¹⁰ בפשטות, כאן מתפלל אליהו על ירידת האש. אבל רד"ק מביא את תרגום יונתן: "ויונתן תרגם: קבל צלותי ה' באשאת קבל צלותי ה' במיטרא, כלומר כלל בתפילתו עתה ענין המטר שהיה עתיד להתפלל עליו בו ביום". לפי זה כשאנו אומרים בסליחות עננו כשענית לאליהו בהר הכרמל, לאיזו בקשה של אליהו אנחנו מכוונים? לזו של ירידת האש בתחרות עם נביאי הבעל? (כך נראה בפשטות), או שמא גם על זו של הורדת הגשם לאחר שלוש שנות בצורת (כשהעם כבר לא נוחז)? ובפיוטי הושענות אנו מזכירים את אליהו "באש ובמים".

... ויאמר אליהו לאחאב עלה אכל ושתה כי קול המון הגשם ... ואלהיו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה וישם פניו בין ברכיו¹¹ ... ויהי בשבעית ויאמר הנה עב קטנה ככף איש עלה מים ויאמר עלה אמר אל אחאב אסר נרד ולא יעצרכה הגשם¹²:

ירמיהו פרק יד – על הבצורת

אשר היה דבר ה' אל ירמיהו על דברי הבצורת: אכלה יהודה ויעריה אמללו קדרו לארץ וצונחת ירושלם עלתה: ואדריהם שלחו צעיריהם למים באו על גבים לא מצאו מים ... בעבור האדמה חתה כי לא היה גשם בארץ בשו אפרים חפו ראשם: כי גם אילת בשדה ילדה ועזוב כי לא היה דשא: ופראים עמדו על שפים שאפו רוח פתנים פלו יעניהם כי אין עשב: אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך כי רבו משובתינו לך חטאנו: מקוה ישאל מושיעו בעת צרה למה תהיה כגר בארץ וכארח נטה ללון: למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע ואתה בקרבנו ה' ושמך עלינו נקרא אל תנחנו¹³:

יואל פרק ב – גשם לאחר מכת הארבה

"תקעו שופר בציון קדשו צום קראו עצרה: אספו עם קדשו קהל ... יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה ... ויאמרו חוסה ה' על עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשך בם גוים ... ויקנא ה' לארצו ויחמל על עמו ... אל תיראי אדמה גילי ושמחי כי הגדיל ה' לעשות: כי עץ נשא פרו ותאנה וגפן נתנו חילם ... כי נתן לכם את המורה לצדקה ויורד לכם גשם מורה ומלקוש בראשון: ומלאו הגרנות בר והשיקו היקבים תירוש ויגהר¹⁴."

תהלים פרק סה – תפילת הודיה על הגשם

שמע תפלה עדיך כל בשר יבאו: דברי עולות גברו מני פשעינו אתה תכפרם ... פקדת הארץ ותשקקה רבת תעשרנה פלג אלהים מלא מים תכין דגנם כי כן תכניה: תלקיח רוח נחת גדודיה ברכיבים תמגננה צמחה תברך: עטרות שנת טובתך ומעגליך ירעפון דשן ... לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישיירו¹⁵.

¹¹ יש הרואים בפסוק זה את תפילת הגשם של אליהו. ראו רש"י על הפסוק: "ויגהר ארצה - וגחין לארעה להתפלל על הגשמים". וכן פירש רד"ק שם: "שהתנפל לפני ה' על המטר למהר לתתו בעוד אחאב שם ... אחר שאמר ויגהר ארצה מתחילה התנפל והשתטח ארצה והתפלל ואח"כ ישב לו ושם פניו בין ברכיו ולא רצה לקום עדיין מתחילתו עד שידע אם יש סימן מטר". כך גם משמע מפשט הפסוקים: "ענני" - על ירידת האש, "ויגהר ארצה" - על ירידת הגשם. "ולמה שם פניו בין ברכיו? אמר לפני הקב"ה: רבש"ע, אם אין לנו זכות הבט לברית מילה" (ויקרא רבה לא ד) - זהו אליהו מלאך הברית. ראו עוד בבתי מדרשות חלק ב: "ומנין ששאלת ברכת השנים קרויה תפילה? שנאמר: ... ואלהיו עלה אל ראש הכרמל ויגהר ארצה". על פי כל אלה, אליהו הוא מקור מרכזי במקרא ואולי הראשון למי שהתפלל על הגשם בשעת הצורך. ובהקשר זה רק נזכיר שתי נקודות חשובות: האחת, אליהו הוא שגזר מדעת עצמו על עצירת הגשמים כפי שהבאנו בתמצית בהערה 9 לעיל, כך שבדומה לשמואל, הוא מתפלל על גזירה שהוא עצמו גזר. והשנייה, על עצירת הגשם והמטר נענה אליהו, בקנאתו לה', אבל על הטל לא נענה (ראו תענית ג ע"ב). גם התורה מדברת על עצירת גשמים, לא על עצירת הטל. חכמינו הרגישו בחכמת התורה והמדע (תורת האקלים) שהייתה להם שטל לעולם יש בארץ ישראל. (ולכן לא כללנו בדף את גדעון).

¹² לא מיד נענה אליהו לתפילתו על הגשם, רק בפעם השביעית: "ויאמר אל נערו עלה נא הבט דרך ים ויעל ויבט ויאמר אין מאומה ויאמר שב שבע פעמים". למרות שכל ההתכנסות בכרמל הייתה בעקבות הודעתו של הקב"ה לאלהיו: "לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה", על האש נענה מיד ואילו על הגשם רק בפעם השביעית. ראו ספרו של **הרב אלחנן סמט: פרקי אליהו (מכון מעליות, ירושלים תשס"ג)**, בפרט הפרק: מדוע לא נענתה תפילתו של אליהו מיד? שמציע שעיכוב זה בירידת הגשם שהובטח היה שיעור ולקח לאלהיו שמירה לגזור בצורת על עם ישראל. ראו בגמרא סנהדרין ק"ג ע"א גמרא (תענית ב ע"א) על שלושה המפתחות שהם בידו של הקב"ה ולא נמסרו לשליח ודברי התוכחה הקשים לאלהיו: אתה מבקש להחיות את בן האישה הצרפתית שנתנה לך אכסניה, החייה תחילה את עם ישראל כולו שגזרת עליו בצורת. ובגמרא סנהדרין ק"ג ס: למה דומה אליהו? למי שנעל את הדלת (השער) ואיבד את המפתח.. וגם על כך הרחבנו בדף **תפילות לגשם במדרש**.

¹³ למרות שבהמשך הפסוקים שם נאמרים דברים קשים מאוד: "ויאמר ה' אלי אל תתפלל בעד העם הזה לטובה: כי יצמו אינני שמע אל רנתם וכי יעלו עלה ומנחה אינני רצם ...", ונראה מהם כאילו תפילתו של ירמיהו לא נענתה ואינה רצויה, משמשים פסוקים אלה של ירמיהו לתפילה במנחה של תעניות ציבור. ראו מסכת סוטה דף לט עמוד ב: "במנחתא דתעניתא מאי אמרי? אמר רב אחא בר יעקב: (ירמיהו יד) אם עונינו ענו בנו ה' עשה למען שמך, מקוה ישראל מושיעו בעת צרה למה תהיה כגר בארץ וגו', למה תהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע וגו'".

¹⁴ פרק זה ביואל יכול להיחשב אף הוא "תפילת גשם". אמנם מדובר שם על מכת הארבה, אבל הרי זה בכלל אותם דברים שעליהם גוזרים תענית ציבור (מסכת תענית פרק ג משנה ה). ואין לך רווחה גדולה מגשם שבא לאחר מכת ארבה. עכ"פ הגמרא בתענית לומדת מפסוקים אלה מספר הלכות הקשורות בתענית ציבור (על הגשמים), למשל, איסור מלאכה בתענית. ובאגדה, דורשים פסוקים אלה על כך שהיורה והמלקוש משלימים זה את זה וביחד מקיימים עונת גשמים ברוכה: "מה יורה לברכה אף מלקוש לברכה וכן הוא אומר: (יואל ב כג) ובני ציון גילו ושמחו בה' אלהיכם כי נתן לכם את המורה לצדקה" (ספרי דברים פ"קא מב). עוד על הבצורת בימי יואל הנביא, ראו גמרא תענית ה ע"א, דברינו **רביעות הורה** בטל ומטר וכן **אחד בניסן** בשבת החודש.

¹⁵ ראו דברי סיכום לפרק זה בפירוש דעת מקרא (עמוס חכם): "לפי לשון המזמור מסתבר שמעיקרו נאמר בבית המקדש כתפילת הודיה על גשמי ברכה ושנת פירון ושובע. יש משערים, שהמזמור נועד להיאמר בחג הסוכות בו מתפללים על המים ... אבל מסתבר שהמזמור נועד מעיקרו להיאמר בשעת הודיה על גשמי ברכה שירדו לאחר בצורת". וראו שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ז סימן

תהלים פרק פד – תפילת עולי הרגל

"מה יִדְיֹדוֹת מְשֻׁכְּנוֹתֶיךָ ה' צָבָאוֹת : נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה נַפְשִׁי לַחֲצוֹת ה' לְבִי וּבִשְׂרִי יִרְנְנוּ אֶל אֵל חַי ... אֲשָׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ עוֹד יִהְלֹדֶף סֶלָה ... עֲבָרִי בְּעֶמְקֵי הַבְּכָא מֵעַן יִשְׁתַּוְּחֶנּוּ גַם בְּרִכּוֹת יַעֲטָה מוֹרָה".¹⁶

חג שמח וחורף טוב

מחלקי המים

מים אחרונים 1: ראו תענית פרק ב משנה ד, נוסח תפילת "מי שענה", שש הברכות שהיו מוסיפים לתפילת שמונה עשרה של תענית ציבור (תפילת 24 ובימינו 25). ושם מוזכר בכל ברכה אירוע של אבותינו שהתפללו ונענו, אבל כפי שהערנו לעיל, לא על הגשם התפללו. מכל המקורות שהבאנו לתפילות גשם במקרא, מוזכרים שם תפילתם של שמואל, אליהו ושלמה שהם העיקר.

מים אחרונים 2: בהקשר עם תפילת עולי הרגל שראינו במקור האחרון תהלים פרק פד ופירוש דעת מקרא שם, נראה להעיר שיש כאן סגירת מעגל יפה בין בני ארץ ישראל ובני חוץ לארץ, בין תושבי אזור יהודה הקרובים לירושלים ותושבי מישור החוף, הגליל, הגולן ושאר עולי רגל הטורחים לעלות לירושלים ממרחקים. העיכוב של 15 יום בין הזכרת גבורת הגשם ("מוריד הגשם") בשמיני עצרת ובין השאלה על הגשמים ("ותן טל ומטר") שסיבתו היא "כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת" (מסכת תענית פרק א משנה ג), אינו אלא השבת גמול הטוב לאותם "עוברי בעמק הבכא" שבדרך עלייתם לרגל לירושלים שמו לב לצחיחות הארץ ושקיקתה לגשם. אם הם שבאו מרחוק התפללו בדרכם לירושלים על הגשם, תושבי ירושלים וארץ ישראל כולה, ישתהו מעט בשאלת הגשמים, עד שהללו ישובו בשלום לבתיהם.¹⁷

יא: "אני לדודי ועלי תשוקתו ... אין שוקן של ישראל אלא באביהם שבשמים, שנאמר: אני לדודי ועלי תשוקתו ... ר' יהושע בשם ר' אחא: אין שוקן של גשמים אלא בארץ, שנאמר (תהלים ס"ה) פקדת הארץ ותשוקה רבת תעשרנה".

¹⁶ ראו שוב פירוש דעת מקרא שמקשר גם כאן בין העליה לרגל ותפילתם של העולים ובין ירידת גשמים. עולי הרגל, בפרט בחג הסוכות, בסוף הקיץ, עוברים בעמק הבכא, העמקים החרבים והיבשים, בדרכם לירושלים ומייחלים לגשם הראשון שיבוא וישוקק את הארץ: "גשם המורה (היורה) יעטה (יכסה), כלומר: ימלא את הברכות מים ... גשם המורה יתן ברכה לארץ ... והיא תפילתם של העולים לבית המקדש שבדרכם היו אומרים דברי תחנונים ומתפללים על גשמי ברכה". היינו, לא מדובר בתפילה של תענית על עצירת גשמים, כי אם בתפילה של תקווה לשנה ברוכה, כמו תפילת הגשם שאנו אומרים בשמיני עצרת. ושנוכח לשנת ברכה.

¹⁷ אבל בהפסקה של שאילת הגשם ("ותן טל ומטר לברכה") אין התחשבות בעולי הרגל שבאים לחוג את הפסח. וכבר עמדנו על חוסר סימטריה זו בדברינו [מאימתי ועד מתי שואלים על הגשמים](#).